

Doktori disszertáció műhelyvitája a távolléti oktatásban

Tanulságok és nehézségek

Seidl-Pécs Olívia és Mány Dániel¹

olivia@inyk.bme.hu

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Idegen Nyelvi Központ

manydaniel91@gmail.com

ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordítástudományi Doktori Program

Kivonat: Az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjában a nyilvános védést megelőzi a doktori disszertáció munkahelyi vitája. Az előírások szerint a dolgozatnak már ekkor meg kell felelnie valamennyi, a nyilvános védésre előírt tartalmi és formai követelménynek. A három előopponens és a bírálók véleménye alapján a doktorjelölt témavezetőjével egyeztetve módosíthatja értekezésének végleges változatát. A válsághelyzetben szervezett műhelyvita abban különbözött a megszokottól, hogy az írásos bírálatok továbbküldése után nem került sor szóbeli vitára. Mindez a bizottság valamennyi tagját, a témavezetőt és a doktorjelöltet is új helyzet elé állította. Az írásban szervezett munkahelyi védés így rugalmasságot és az online kommunikációra való nyitottságot és empátiát követelt, ugyanakkor a nyilvános szerepléssel járó stresszforrás csökkent, a szervezés gördülékenyebb volt. A jelen tanulmányban részletesen bemutatjuk a távolléti rendszerben megrendezett műhelyvita folyamatát, sajátosságait és a levonható tanulságokat.

Kulcsszavak: csökkenő stressz, írásos bírálatok, műhelyvita, rugalmasság, válsághelyzet

Abstract: PhD students of Translation Studies at Eötvös Loránd University (ELTE) carry out a pre-defense before being awarded their doctorate degree at the final defense. The dissertation shall at this point conform to the rules regarding the format and content requirements of the final defense. Based on the opinions of the three pre-opponents and other members of the committee, the PhD candidate at this point can still modify the dissertation in consultation with the supervisor. As certain measures had to be implemented due to the pandemic crisis, pre-defense was remarkably different from the normal procedure in having no oral examination after sharing the committee's written comments in advance. Therefore, all members of the com-

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium, valamint a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap ÚNKP-20-4-I-ELTE-275 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

mittee, the supervisor and the PhD candidate had to face new challenges. As a result, organising the pre-defense in a written form required flexibility, empathy, and openness to online communication, while the stress associated with public performance decreased significantly, in addition to the rather smooth organisation of the event. The present study details the process, characteristics and lessons learned from the pre-defense organised in a distance-learning setting.

Keywords: decreased level of stress, flexibility, pandemic crisis, pre-defense, written comments

1. Bevezetés

A felsőoktatás átállása a távolléti oktatási rendszerre nemcsak az alapoktatást és a mesterképzést érintette, hanem hatással volt a doktori iskolák működésére is. Az előadások, szemináriumok, konzultációk megszervezése, illetve a tudományos közéletben való részvétel (konferencia-részvétel, publikációk írása) nem okozott különösebb kihívást a doktori iskolák hallgatói számára sem. Egyedül a fokozatszerezési eljáráshoz köthető kiemelkedő események, a munkahelyi és nyilvános vita megszervezése jelentett teljesen új tapasztalatot az eddigi gyakorlathoz képest. Míg a nyilvános vita online lebonyolítása inkább technikai oldalról támasztott kihívásokat a szervezők számára, addig a munkahelyi vagy másnéven műhelyvita felépítése merőben eltérő volt az eddig megszokott módszerektől. Tanulmányunkban egyrészt bemutatjuk a műhelyvita folyamatát, másrészt kitérünk a távolléti formából fakadó eltérésekre és nehézségekre, továbbá összefoglaljuk a tanulságokat is.

2. A műhelyvita sajátosságai

Amint ismeretes, a PhD-fokozat megszerzéséhez a doktori disszertáció nyilvános vitája szükséges. Ezt a lépést azonban megelőzi egy nem kevésbé fontos esemény: az értekezés műhelyvitája. A doktori szabályzat szerint a tanulmányaikat 2016-tól megkezdő doktorjelölteknek legkésőbb a komplex vizsga napjától számított három éven belül be kell nyújtaniuk az értekezés végleges formáját. Előtte szükséges megszervezni a műhelyvitát, azaz elterjedtebb nevén a házi védést, amelyre sor kerülhet akár abszolválás előtt vagy után is. A munkahelyi vitára leadott disszertációnak meg kell felelnie a nyilvános vitára benyújtandó értekezéssel szemben támasztott formai és tartalmi követelményeknek: a doktorjelölt az általa teljesen késznek ítélt dolgozatot nyújtja be vitára, még ha számolnia kell is az eshetőséggel, hogy az előopponensek és a bírálók meglátásai, javaslatai alapján komolyabb átalakításokat kell végeznie a dolgozaton.

Jelentős különbség a házi és a nyilvános véde között, hogy az előbbinél a nyilvános védéssel ellentétben nem kettő, hanem három előopponens bírálja a benyújtott dolgozatot. Az előopponenseken kívül a doktori program minden oktatója, a bizottság elnöke, (pót)tagjai és titkára egyaránt hozzászólhatnak az értekezéshez. Az előoppo-

nensek egyike „belső” egyetemi oktató – a Fordítástudományi Doktori Program esetében az ELTE egyik tanára –, a másik előopponens viszont „külsős”, az egyetemmel szerződéses viszonyban nem álló kutató. A dolgozat elővédésére a nyilvános vitától eltérően harmadikként bírálatot nyújt be a program egyik doktorandusz hallgatója is.

A dolgozat bírálóit a programvezető kéri fel, aki javaslatot tesz a bírálat összeállításának módszerére. A tartalmi szempontok értékelésénél célszerű kitérni a dolgozat kutatási céljára, az elméleti háttér kritikájára, a kutatási kérdések és a hipotézisek véleményezésére. A bírálók reflektálnak a kutatás korpuszára, majd kitérnek arra, hogy a kutatási módszerek megfelelőek, helytállóak-e. A disszertáció értékelésénél külön figyelmet kapnak az új eredmények és az új terminusok, valamint azok definíciói. További külön szempont az eredmények hasznossága, a gyakorlatban és az oktatásban való alkalmazhatósága. A formai szempontok értékelésénél az előopponensek alaposan áttanulmányozzák többek között az irodalomjegyzék szabályosságát, a táblázatok és az ábrák megfelelő számozását és címzését, a nyelvi példák kezelését, a források bemutatását, valamint a helyesírást és a tipográfiát.

A hagyományos műhelyvitán nemcsak az előopponensek vesznek részt, hanem minden érdeklődő oktató és doktorandusz hallgató is. Ilyenkor maguk a bírálók is meghallgatják egymás véleményét, amelyekre a jelölt egyesével válaszol. Az előopponensek és a bírálók elsődleges feladata, hogy észrevételeikkel és javaslataikkal segítsék az értekezés színvonalának emelését, illetve felhívják a jelölt figyelmét a tartalmi és fogalmi következetlenségekre. A bírálók szakmai javaslatai és a jelölt szóban is ismertetett álláspontja mentén a vita eredményeként megszületik a dolgozat végső felépítésének víziója, amely esetenként kevéssé, máskor jelentősen eltér a házi védésre benyújtott műtől, és amelynek elkészítése a doktorjelölt feladata a rendelkezésre álló időkeretben.

3. Műhelyvita a távolléti oktatásban

A Fordítástudományi Doktori Programban a házi védésre rendszerint a jelölt, a témavezető és a bizottság személyes részvételével kerül sor, de a 2020 tavaszán kialakult vészhelyzet miatt ebben a félévben nem volt lehetőség rá. A programvezető és a Doktori és Tudományszervezési Iroda lehetőséget biztosított a vita távolléti rendszerben történő megszervezésére, ezért a szokásostól eltérően a házi védés kizárólag írásban zajlott. A dolgozat benyújtása online formában történt. A bírálóknak két hónap állt rendelkezésükre a bírálat megírásához, amelyre a jelölt két héten belül válaszolt, egyeztetve a programvezetővel és a témavezetővel. Az értekezés műhelyvitája akkor ért véget, amikor a programvezető a védés jegyzőkönyvét elküldte a Doktori és Tudományszervezési Hivatal részére. A jegyzőkönyv tartalmazza a programvezető összefoglaló véleményét a dolgozatról, a három előopponens bírálatát, a bizottsági titkár hozzászólását és a jelölt válaszát.

A három előopponensen túl a bizottság titkára is hozzászólt az értekezéshez. A tartalmi észrevételek (az elméleti háttér bemutatásának sorrendisége, a kutatási

kérdésekre való reflektálás a dolgozat végén, az eredmények magyarázatának explicitebb kifejtése) mellett mind a négy bíráló értékes megjegyzéseket tett a dolgozat formai hiányosságaival és hibáival kapcsolatosan is. Az elütéseket és a nyelvíleg vagy stilisztikailag helytelennek tartott megfogalmazásokat, formázási hiányosságokat magukban foglaló formai hibákat korrektúrában vagy oldalszámmal ellátott listákban küldték meg a jelölt számára. A doktori értekezés kapcsán mind a négy bíráló nyilatkozott arról, hogy javasolja-e a dolgozat nyilvános vitára bocsátását.

A doktorjelölt szemszögéből nézve azért elengedhetetlen az értekezés házi védése, mert ekkor még lehetőség van valamennyi tartalmi és formai elem megvitatására és módosítására. A műhelyvitán elhangzott javaslatokat a jelölt beépítheti a dolgozat végleges formájába. A házi védések írásos lebonyolítása során a vita jelentős része nem tér el a szokásos menetrendtől, hiszen valamennyi előopponens részletesen, írásban értékelte eddig is a disszertációkat. Szintén nem újdonság, hogy a jelöltnek az írásos véleményekre írásban (is) válaszolnia kell. Számottevő különbség azonban, hogy az írásos vélemények továbbküldése után nem kerülhetett sor szóbeli vitára, tudományos diskurzusra. Utóbbi tényező a munkahelyi vita valamennyi résztvevője számára nehézséget okozott, hiszen a szóbeli, a nyilvános védésénél szűkebb létszámú vita elmaradása miatt különösen fontossá vált, hogy minden észrevételt rendkívül pontosan, érthetően, építő kritikával fogalmazzanak meg az előopponensek és a bírálók. Az előopponensek telefonos konzultációs lehetőséget is felajánlottak, amellyel a jelöltnek abban az esetben célszerű élnie, ha a bírálat valamely pontja nehezen értelmezhető számára, vagy úgy érzi, hogy olyan szempontra, körülményre kell mindenképpen felhívnia a bírálók figyelmét, amely módosíthatja a bírálatban megfogalmazott észrevételeket.

4. Alkalmazkodás a megváltozott körülményekhez

A szóbeli diskurzus elmaradása miatt a bizottság tagjainak, a programvezetőnek, a témavezetőnek és a jelöltnek is több időre és energiára volt szüksége a műhelyvita sikeres lebonyolításához. Minden résztvevőtől rugalmasságot és türelmet igényelt, hogy telefonon és online formában konzultáljanak, egyeztessenek a bírálatról. Megemlítendő továbbá a műhelyvitával járó, magától értetődő stressz, amely a nyilvános szereplés elmaradásával csökkenhet. Ugyanakkor az online ügymenet következtében növekszik a doktorjelölt felelőssége, szerepvállalása. A műhelyvita sikeres és mihamarabbi lebonyolítása nagyobb odafigyelést igényel a doktorjelölttől, aki segíti a gördülékeny kapcsolattartást a Doktori és Tudományos szervezési Irodával, a képzésvezetővel, a témavezetővel és az előopponensekkel, és aki ezáltal úgymond koordinálja a vita egyes elemeinek egymásutáni megvalósulását. Mindez a feladat azért hárul elsősorban a doktorjelőltre, mert ő a leginkább érdekelt a műhelyvita mihamarabbi sikeres lebonyolításában, és ő látja át legjobban, hogy a folyamat éppen hol tart, melyik féllel érdemes felvenni következőleg a kapcsolatot az előrelépés vagy az elakadás megszüntetése érdekében.

A doktorjelölt felelősségének növekedése egyfajta autonómiát tesz szükségesé, amely jellemzi mind a védés előkészítését, mind lebonyolítását. Természetesen a doktorjelölt nem marad egyedül a ráháruló megnövekedett felelősséggel, bármikor kezdeményezhet konzultációt a témavezetővel, a Doktori és Tudományszervezési Irodával vagy a képzésvezetővel, ha éppen úgy érzi, saját szakértelme önmagában nem elegendő a folyamat továbbgördítéséhez. E megnövekedett autonómia kétségkívül pozitív hatással van a doktorjelölt esetében a folyamatok és következményeik tudatosítására.

5. A témavezető szerepe

Ha a témavezető–doktorjelölt viszony felől közelítünk a műhelyvitához, akkor megállapíthatjuk, hogy ezen kapcsolatok szempontjából is hangsúlyos szerepet kap a megnövekedett tudatosság, és emellett az empátia kerül előtérbe. A levelezés útján, írásos formában elküldött bírálatok kézhezvétele, a szóbeli reflektálás és a vita elmaradása nehéz lélektani helyzetet jelentenek a doktorjelölt számára. Mivel az előopponensek és a bírálók feladata a dolgozatra vonatkozó összes olyan javító szándékú kritika megfogalmazása, amely a dolgozat szakmai értékét tovább növelheti, a doktorjelölt könnyen elbizonytalanodhat mindezek olvasása közben a saját munkája értékét illetően. A konzultációk során ezért igen fontos tudatosítani a dolgozat írójában, hogy a kritikai észrevételek nem feltétlenül utalnak rossz minőségű dolgozatra, különösen akkor nem, ha az előopponensi vélemények hosszasan részletezik a munka vitathatatlan érdemeit is.

A szóbeli vita, eszmecsere hiányában a doktorjelöltnek a bírálatok írott változatai alapján kell eldöntenie, mely javaslatokat építi be a végleges dolgozatba. Dweck a siker és kudarc okait kutatva Benjámín Barber gondolatát idézi könyvében, aki így nyilatkozott: „Én nem gyengékre vagy erősekre, sikeresekre vagy sikertelenekre osztom fel a világot. [...] Szerintem kétfajta ember él a földön: aki kész tanulni, és aki nem” (Dweck, 2015: 32). A tanulást e műhelyviták esetében nem a konkrét felkészülésre kell leszűkíteni, hanem az előopponensek, bírálók meglátásainak, javaslatainak konstruktív számbavételére, valamint a doktorjelölt szakmai fejlődését szolgáló útmutatások megfontolására. A konzultációk feladata tehát a kritikai észrevételek rendszerezése, az esetlegesen egymásnak ellentmondó észrevételek kiszűrése, továbbá mindazon megállapítások megkeresése, amelyek a jelölt tudományos életútja szempontjából fontosak lehetnek a dolgozat megvalósításakor. Ugyanakkor a témavezető érzékelheti vezetettje elakadását is, akinek esetleg gondot okozhat az előopponensi vélemények kooperatív feldolgozása, mivel a valós vita hiányában nagyon is korlátozottan érzi a saját koncepcióból fakadó előnyök bemutatásának lehetőségét. Ilyenkor a témavezető megpróbálhatja érzékelhetővé tenni a doktorjelölt számára azokat a pozitívumokat, amelyek az előopponensi vélemények bizonyos elemeinek beépítésével tapinthatóvá válhatnak számára. Szükségessé válhat a doktorjelölt elakadásból való kimozdításához a perspektívaváltás is. Perspek-

tívaváltást tesz például lehetővé a feladat elképzelt befejezését követő visszatekintés, ennek során a doktorjelölt tudatosítani tudja magában mindazon pozitívumokat, amelyekkel a dolgozat átalakítása után szembesülhet. Ilyen például a nyilvános vitára történő jelentkezés, az előopponensek véleményének megfogadása és egyeztetése nyomán kialakuló szakmai együttműködés lehetősége, illetve a dolgozat relevanciájának növekedése, amely az újabb szempontok integrálásának eredményeként valósul meg.

A konzultációk esetében az online térben hangsúlyosabbá válik az időbeosztás pontosabb tervezése, hogy a feladatok teljesülése visszaellenőrizhető legyen mind a doktorjelölt önellenőrzési folyamata során, mind a témavezető számára. A tervezésnél gondolni kell az előrehaladás mellett az adminisztratív feladatok időkereteinek számbavételére is. A feladatok feltérképezésénél a doktorjelöltet segíteni kell saját kapacitásának reális felmérésében, amely során kalkulálnia kell egyéb kötelezettségeinek (esetleges tanulmányi és munkahelyi feladatok) teljesítésével is. Az időterv elkészítésében tehát a doktorjelöltre hárul az alapvető feladat, amelyhez a témavezető valóban csupán a feladatok egymásutániségának számbavételével és a szükséges határidők betartásának segítségével tud hozzájárulni. A lehetséges ütemezés meghatározásának előnye, hogy a doktorjelölt teljesen magáénak érezheti, hiszen az egyes szakaszok kijelölését a témavezető nem a kötelezettségek alapján vezeti le, hanem a doktorjelölt tervezi meg a határidők és saját lehetőségei ismeretében.

6. Konklúzió

Összegzésként elmondható, hogy a műhelyvita a távolléti oktatási rendszer keretei között is lebonyolítható, a szervezés ilyen módon kevesebb időt vesz igénybe, csökken a stresszforrás, ugyanakkor több rugalmasságot és türelmet igényel a bizottság minden tagjától és a jelölttől, aki a félév jelentős részét egyébként is az online térben tölti. A házi védés valós, szóbeli vita nélküli lefolytatása fokozott tudatosságot igényel a jelölttől, illetve empatikusabb kísérést a témavezetőtől. Ugyanakkor érdemes a jövőben zajló házi védések esetében megfontolni, hogy a jelölt lehetőséget kapjon online vita keretében véleményének kifejtésére, illetve az opponensi bírálatokkal kapcsolatos reflexiókra. E gyakorlat hasznos hozadéka lehet, hogy a műhelyvitán megvalósuló tudományos diskurzus során a disszertáció témakörét érintően esetleg új, meghatározó szempontok merülnek fel, amelyek disszertációba való építését a jelölt a hátralévő időkeretben még elvégezheti. Másrészt az online műhelyvita így jó alkalom maradhatna arra is, hogy felkészítse a jelöltet magára a védési folyamatra.

Irodalom

Dweck, C. S. 2015. *Szemléletváltás. A siker új pszichológiája*. Budapest: HVG Kiadó Zrt.